

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

УДК 502(075.8)

Ліщук В.І., к.е.н., доцент

кафедри економіки природокористування та економічної теорії

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Ліщук М.Є., к.с.-г.н, доцент кафедри охорони праці та безпеки життєдіяльності

Луцький національний технічний університет

Вісина Т.М., к.і.н., доцент кафедри економічної теорії та міжнародної економіки

Луцький національний технічний університет

ЕКОЛОГІЧНІ СКЛАДНИКИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті розглянуті чинники еколого-економічного розвитку економіки України. Обґрунтована необхідність врахування екологічних факторів у валовому регіональному продукті. Оцінені фактори, що негативно впливають на навколишнє середовище регіону і спричиняють втрати природного капіталу. Окреслені перспективні напрями забезпечення сталого розвитку.

Ключові слова: навколишнє середовище, екологічні фактори, природний капітал, енергетична ефективність, валовий регіональний продукт.

Lishchuk V.I., Lishchuk M., Visina T.M.

ECOLOGICAL COMPONENTS OF ECONOMIC DEVELOPMENT

The article describes environmental-economic factors of Ukrainian economy development. The necessity of environmental factors integration in the gross regional product was substantiated. Factors that negatively affect environment of the region and causes loss of natural capital were evaluated. Areas of sustainable development were identified.

Keywords: environment, environmental factors, natural capital, energy efficiency, gross regional product.

Лищук В.И., Лищук М.Е., Висина Т.Н.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

В статье рассмотрены факторы эколого-экономического развития экономики Украины. Обоснована необходимость учета экологических факторов в валовом региональном продукте. Оценены факторы, которые негативно влияют на окружающую среду региона и являются причиной потерь природного капитала. Определены перспективные направления обеспечения устойчивого развития.

Ключевые слова: окружающая среда, экологические факторы, природный капитал, энергетическая эффективность, валовой региональный продукт.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Кожна країна прагне до економічного зростання. На сьогоднішній час його забезпечення супроводжується ростом забруднення і деградацією навколишнього середовища, вичерпуванням природних ресурсів, порушенням балансу біосфери, зміною клімату. Все це призводить до погіршення здоров'я людини і обмежує можливості подальшого розвитку. Ситуація, що склалась, наочно демонструє обернений взаємозв'язок між зростанням матеріального добробуту і якістю життя. Тому гарантування екологічної безпеки стає пріоритетом для економічного зростання та існування людини.

Екологізація економіки України є важливим інструментом її модернізації, переходу до інноваційного соціально-орієнтованого типу розвитку і досягнення довгострокових цілей. Необхідна нова концепція еколого-економічного розвитку, яка передбачає створення нових моделей виробництва і споживання, що ґрунтуються на

підвищенні енергоефективності економіки та продуктивності праці, без додаткового навантаження на природні ресурси і кліматичну систему. Врахування регіональних особливостей та екологічних факторів дозволить оцінити якість економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми.

Економічним питанням охорони довкілля, раціонального природокористування та досягнення цілей сталого розвитку присвячено багато наукових праць вітчизняних вчених, зокрема, Балацького О. Ф., Бистрякова І. К., Буркинського Б. В., Веклич О. О., Гринів Л.С., Данилишина Б.М., Кравціва В. С., Мельника Л. Г., Синякевича І. М., Теліженка О. М., Туниці Ю. Ю., Туниці Т. Ю., Трегобчука В. М., Хлобистова Є. В. та інших. Серед іноземних вчених, які досліджували екологічні проблеми і сталий розвиток можна назвати Дейлі Г., Констанза Р., Медоуза Дж., Панайоту Т., Гофмана К., Гросмана Д., Шафіка Н. та інших.

Оцінювання екологічних факторів у економічному розвитку країни і регіонів залишається багатоплановою і відкритою проблемою.

Цілі статті. Метою статті є дослідження еколого-економічних чинників, які забезпечують сталий розвиток. Відповідно до мети сформувані й основні завдання:

- дослідити енергетичні, техніко-технологічні та науково-технічні складники національної економіки, що спричиняють екологічну небезпеку;
- оцінити екологічні фактори у макроекономічних показниках регіонів;
- окреслити основні напрями забезпечення сталого розвитку країни та її регіонів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Перехід економіки на траєкторію стійкого розвитку потребує принципової відмови від орієнтації на екстенсивні фактори зростання, які передбачають залучення у господарську діяльність нових ресурсів. Основні види паливо-енергетичних ресурсів Україна імпортує. Динаміка власного виробництва не є позитивною. Негативними є темпи добування власної нафти, тому що технологія її добування потребує значних капітальних вкладень. Стабільні темпи має виробництво газу і лише виробництво вугілля та електроенергії за останні два роки зросло (рис.1).

Проблеми зміни клімату обумовлені зокрема використанням традиційних видів палива і енергії, тому обмеження викидів парникових газів в рамках другого етапу Кіотського протоколу залишаються актуальними. В Україні динаміка викидів в атмосферу діоксиду сірки та азоту залишається позитивно стабільною і залежить лише від темпів розвитку економіки. Найбільші обсяги викидів припадають на стаціонарні джерела (від 50 до 98%). Це свідчить про технологічні проблеми та стан основних засобів.

На 31.12.2012 року рівень зносу основних засобів становить близько 80%. Найбільшим він є на транспорті – 95%. У сільському, лісовому та рибному господарстві – 36%, в промисловості – 55%.

Розв'язком цієї проблеми є активне запровадження відтворювальних джерел енергії, а для України – енергозбереження на основі підвищення енергетичної ефективності економіки.

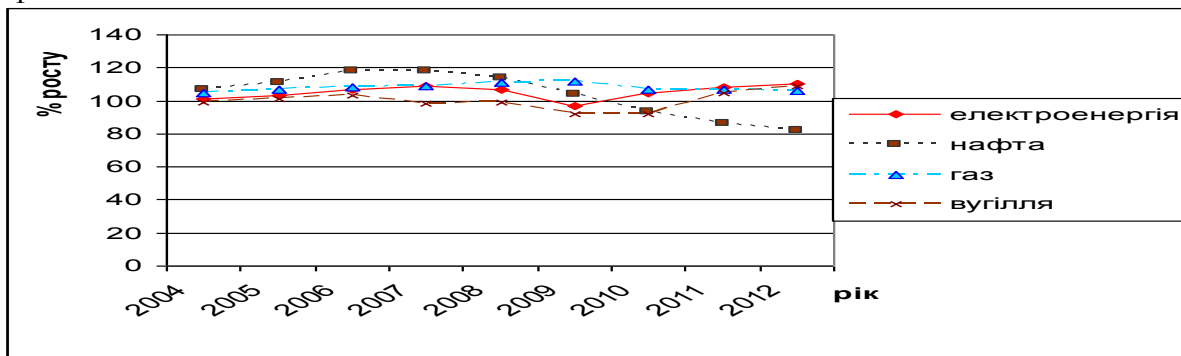

Рис. 1. Динаміка виробництва основних паливо-енергетичних видів продукції в Україні за 2004-2012 роки (2003 р. = 100%)

У липні 2013 року в Україні схвалена Концепція Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року, основними завданнями якої є зокрема: реалізація енергозберігаючої моделі розвитку з розширенням використання нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії, диверсифікація енергопостачання та формуванням ефективної структури енергогенеруючих потужностей у промисловому виробництві; зменшення рівня енергоємності виробництва; приведення системи технічного регулювання у відповідність з міжнародними стандартами щодо якості продукції, екологічних вимог до продукції та технологічного процесу її виробництва; упровадження екологічно ефективних методів організації виробництва.

Модернізація промисловості дозволить збільшити частку інноваційної продукції в обсязі виробництва промислової продукції до 50 % (2012 рік – 3,3%). Доля промислових підприємств, що запроваджують інновації має зрости до 25% (2012 рік – 13,6%). [1].

Перепоною сталому розвитку є диференціація соціально-економічного рівня регіонів України. Сталість розвитку регіонів залежить від їхньої здатності адаптуватися до економічних умов, що змінюються, і зупинити падіння виробництва під час кризи. Сучасна криза найбільш помітною була для регіонів, спеціалізацією яких є металургія і машинобудування. Концентрація в регіоні неконкурентоспроможних або залежних від глобальної кон'юктуригалузей залишається довгостроковим негативним фактором, що підсилює ризик розвитку (табл.1).

Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу не в повній мірі враховує споживання природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища регіону, що обумовлено як методикою обрахунку, так і недосконалістю економічного механізму природокористування. Ігнорування деяких видів забруднень та ефекту накопичення забруднюючих речовин не забезпечує формування достатнього потоку інвестицій у природоохоронну діяльність. У багатьох країнах ЄС розроблено та використовується скоригований ВВП, який називається індексом сталого економічного добробуту. Для регіонального рівня може використовуватися скоригований валовий регіональний продукт.

Таблиця 1

Динаміка ВРП у кризовий і посткризовий періоди *

Регіон	Індекси фізичного обсягу ВРП, %				ВРП у розрахунку на одну особу, грн.			
	2008	2009	2010	2011	2008	2009	2010	2011
Україна	102,3	85,2	104,1	105,2	20495	19832	23600	28488
Автономна Республіка Крим	106,6	90,7	103,4	102,7	13898	13933	16507	19467
Вінницька	105,1	90,1	103,0	107,2	12061	12145	14332	17768
Волинська	106,1	86,0	100,2	105,3	12340	11796	13916	16993
Дніпропетровська	97,3	83,5	105,8	103,4	30918	27737	34709	42068
Донецька	97,1	81,6	111,1	111,4	26028	23137	28986	36446
Житомирська	104,2	88,9	112,8	102,7	11545	11419	14616	17184
Закарпатська	103,9	82,1	107,7	104,7	10626	10081	12278	14455
Запорізька	101,3	78,9	103,2	102,9	23232	20614	23657	27567
Івано-Франківська	97,5	89,3	100,5	106,5	12940	12485	14814	19386
Київська	104,4	89,2	105,1	111,7	20593	21769	26140	34420
Кіровоградська	113,7	85,8	105,7	109,2	13515	13096	15533	19918

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Луганська	98,9	86,7	102,3	109,1	18338	16562	19788	25067
Львівська	100,7	88,3	102,3	108,7	13902	14093	16353	20490
Миколаївська	106,9	92,5	103,2	102,7	16175	17050	20276	23402
Одеська	111,9	86,8	102,4	102,1	19638	20341	22544	25748
Полтавська	94,9	86,8	109,5	101,8	22476	22337	29652	35246
Рівненська	99,5	86,5	106,8	104,6	12217	11699	13785	16735
Сумська	103,6	88,7	98,9	107,8	13622	13631	15711	19800
Тернопільська	105,1	94,5	100,4	111,3	9688	10240	11713	15055
Харківська	102,1	86,3	101,7	104,5	21294	21228	23639	27966
Херсонська	109,8	93,0	101,8	103,8	11944	12256	14346	16990
Хмельницька	99,9	90,6	100,0	108,0	11932	11780	13602	17260
Черкаська	114,9	85,5	105,9	106,4	14581	14393	17325	21082
Чернівецька	105,4	88,6	100,3	104,0	9771	9383	10939	13228
Чернігівська	102,3	89,6	100,0	107,8	13213	13121	15406	19357
м. Київ	104,4	81,7	101,4	100,7	61592	61088	70424	79729
м. Севастополь	106,9	89,6	106,4	103,1	16592	16966	20455	24564

* Інформація про ВРП за 2012 рік відсутня

Прискорення темпів ВРП призводить до зростання споживання природного капіталу, що не забезпечує адекватного підвищення рівня добробуту. Класичне визначення природного капіталу з точки зору екологічної економіки належить Р. Констанза і Г. Дейлі, які вважали, що природний капітал – це «активи природних екосистем, які продукують потік цінних екосистемних товарів та послуг у майбутньому» [2, с.38].

Природний капітал включає три основні компоненти: невідтворювальні ресурси екосистем; відтворювальні ресурси, що виробляються та підтримуються екосистемами; послуги навколишнього природного середовища. Важливою послугою є здатність природної території без втрат стійкості поглинати антропогенне забруднення і ліквідувати його шкідливий вплив. Якщо обсяг забруднення перевищує асиміляційний потенціал території, то можливості навколишнього середовища погіршуються, що означає втрату природного капіталу [3, с.19].

Макроекономічні показники регіону необхідно коректувати на екологічні фактори, які можливо оцінити. Такими можуть бути: затрати на очистку стічних вод; вартість викидів парникових газів (CO₂-еквівалент); затрати на вивезення та утилізацію відходів виробництва і споживання [4, с.49]. Регіональна економічна статистика в Україні, як правило, не оприлюднює повну інформацію про стан використання і охорони водних ресурсів, тому для врахування екологічних факторів вибрано два останні показники.

Оцінювання забруднення навколишнього середовища у ВРП здійснено на прикладі восьми областей та міст з ВРП на одну особу понад 30 тис. грн. (м. Київ, Донецька, Дніпропетровська, Київська і Полтавська області) і менш ніж 16 тис. грн. (Закарпатська, Тернопільська і Чернівецька області).

Вартісна оцінка негативного впливу на навколишнє середовище регіонів представлена у табл.2.

Затрати природного капіталу регіонів у 2011 році

Регіон	ВРП, млн. грн.	Затрати природного капіталу, %
1. м. Київ	196639	1,8
2. Донецька область	161021	4,7
3. Дніпропетровська область	140020	26,8
4. Київська область	59154	5,8
5. Полтавська область	52252	5,6
6. Закарпатська область	18054	4,8
7. Тернопільська область	12726	6,1
8. Чернівецька область	9892	5,1
Україна	1302079	4,5

У більшості досліджуваних регіонів доля оцінюваних затрат природного капіталу у вигляді негативного впливу на навколишнє середовище є достатньо високою і коливається від 1,8% (м. Київ) до 26,8% (Дніпропетровська область) та перевищує середнє значення по Україні. Чіткої залежності між рівнем ВРП та негативним впливом на природне середовище не простежується (за винятком Дніпропетровської області), що обумовлено структурою виробництва.

Недосконалість механізму природокористування не стимулює підприємства-природокористувачів і державу загалом зберігати та поліпшувати якість навколишнього середовища. Диференціація регіонального розвитку призводить до різного рівня споживання природного капіталу у вигляді негативного впливу економічної діяльності на навколишнє середовище.

Для оцінювання економічного добробуту необхідно застосовувати показники, що відображають якість економічного зростання і враховують екологічні фактори.

Висновки. Економічне зростання має бути пріоритетом, якщо між інтересами економіки та завданням збереження природи досягнутий розумний довгостроковий баланс. Воно має мінімізувати екологічні та соціальні втрати.

Розвиток сучасної економіки пов'язано зі зростанням попиту на енергоресурси, динаміка виробництва яких в Україні є негативною. Перспективним напрямом стійкої енергетики можуть бути чисті види енергії, диверсифікація джерел енергії з врахуванням природного потенціалу. Підвищення енергоефективності передбачає запровадження заходів для забезпечення заінтересованості в енергозбереженні на усіх рівнях – від галузей до домогосподарств.

Високий рівень зносу основних засобів потребує модернізації виробництва, яка забезпечить не тільки підвищення економічних показників, але й призведе до поліпшення умов життя людей. Модернізація, як шлях інноваційного розвитку, створить передумови для досягнення екологічних вимог.

Принциповим моментом у переході країни до сталого розвитку є адаптація і поширення його принципів у регіонах, їх пріоритетність у соціально-економічних регіональних програмах. Для моніторингу потрібні нові індикатори, які відображають не тільки економічне зростання, але й враховують екологічні аспекти розвитку. Врахування екологічних аспектів в економічних показниках дозволить зосередити зусилля на збереженні природного капіталу країни і регіонів.

Список використаних джерел:

1. Концепція Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/603-2013-%D1%80>.
2. Costanza R., Daly H. Natural capital and sustainable development // Conservation Biology. – 1992. – v.6, №1. – P. 37-46.
3. Глазырина И. П. Природный капитал в экономике переходного периода. – М. : НИИ-Природа, РЭФИА, 2001. – 204 с.
4. Забелина И. А., Клевакина Е. А. Оценка экологических затрат в ресурсном регионе // Регион: экономика и социология. – 2011. - №2. – С. 45-53.

Рецензент Стрішинець О.М.